

Проблема індивідного та надіндивідного в дослідженні соціалізації особистості.

Проблема индивидного и надиндивидного в исследовании социализации личности.

В статье анализируется актуальная для социальной психологии проблема соотношения индивидного и надиндивидного в процессе социализации личности. Рассматриваются взгляды по этому вопросу отечественных и зарубежных психологов

Проблема індивідного та надіндивідного в дослідженні соціалізації особистості.

В статті аналізується актуальна для соціальної психології проблема співвідношення індивідного та надіндивідного в процесі соціалізації особистості. Розглядаються погляди на це питання вітчизняних та зарубіжних психологів.

The article is about general conceptions of investigation of individual's economical culture. Has been investigated that determination of economical culture is defined not only by economical realm but by the entire system of society's culture. Economical socialization as a mechanism of economical culture individual's forming is determined. Components and structurally-functional model of individual's economical culture have been analyzed.

Як відомо, соціалізація є процесом становлення соціальних властивостей, завдяки яким людина стає суб'єктом соціальних відносин. Механізмом цього процесу є взаємодія з іншими людьми. Людина протистоїть зовнішній реальності не як чиста свідомість або ізольований індивід, а як організована

спільнота. Тому сутнісні властивості індивіда базуються на його формах життєдіяльності і відносинах з Іншими. Соціальне життя будь-якого індивіда відбувається в рамках відносин з іншими, як члена спільноти, що регулюється загальними правилами і нормами. Ця спільнота належить не сукупності суб'єктів, а сукупному суб'єкту, який має систему особливих якостей, що не зводяться до якостей індивідів, з яких складається сукупний суб'єкт. В зв'язку з цим постає проблема індивідуального і надіндивідуального, їх відособлення і єдності.

Погляди на природу індивідуального і надіндивідуального в історії психології є різними: від ствердження абсолютної автономності цих феноменів до її заперечення, розуміння індивідуального як частки надіндивідуального.

Проблема взаємозв'язку індивідуального і надіндивідуального у вітчизняній психології розв'язується як зняття суперечності єдиної системи «Людина –Світ». Індивідуальне пов'язано з надіндивідуальним так, що перше зорієнтовано на інтеріндивідну взаємодію, а останнє – залежить від індивідного і виявляється в ньому.

У вітчизняній психології проблема співвідношення людини і світу розроблялась рядом авторів, які обґрунтували принцип, згідно з яким людина і світ вступають у взаємодію, утворюють особливу онтологічну реальність, бо людина «продовжена в світі». Вперше обґрунтував принцип системного зв'язку людини зі світом С.Л.Рубінштейн, який в монографії «Людина і світ»(1973), розглядаючи світ і людину у співвідношенні один з одним, висловив думку про взаємопроникнення людини в світ і світу в людину. Він показав, що людина і світ – це єдина система, в якій людина є системоутворюючим компонентом. С.Л.Рубінштейн визначає поняття «світ» як сукупність речей і людей, в яку включається те, що відноситься до людини і до чого вона відноситься за своєю сутністю, що може бути для неї значимим, на що вона спрямована» [7]. З цього визначення випливає, що

взаємодію людини і світу визначає параметр значимості. Людина не вступає у взаємодію з об'єктами, яких вона не сприймає. Щоб успішно взаємодіяти з різними сторонами світу, людина повинна адекватно їх сприймати.

Людина живе в світі. Вона може сприймати його, наділяючи об'єкти, що мають до нього відношення, різними цінностями і смислами. Надаючи об'єктам оточуючого світу значимість і смисл, людина немов би «виносить» частину себе, своєї сутності, своєї суб'єктності за межі себе самої у світ, наділяючи «собою» його об'єкти.

Тому тільки такий світ, з яким вона пов'язана в єдину систему, може знайти відображення в її образній сфері. Свою соціальність людина не отримує у подарунок від Природи, а формує її в надрах інтеріндивідної взаємодії, яка організується як система культурно-історичних відносин. Історія цих відносин є історією самої людини, шляхом її саморозвитку.

Світ людини це є сформована нею відповідно з цілями і потребами система культурно - історичних відносин, яка узгоджена з індивідом відповідно з його здібностями, практичними і духовними можливостями. Як писав В.П.Іванов, «Світ є предметною дійсністю (природною, суспільною і духовною), структурованою відносно практично - суспільного способу людського буття, яка перетворюється і організується суспільною людиною у об'єктивну умову власного розвитку... Світ – це не що інше, як «людський світ»..., його межі – у способі заданості людині, його умови буття – людське значення і смисл.» І далі: «Світ – це соціалізована предметна дійсність, будова якої підпорядкована суспільно - практичним закономірностям. Людський світ має свою архітекtonіку, його організовано у світопорядок, який завжди орієнтовано на людину, будується навколо неї» [6, 32].

Поняття «світ» є ключовим у екзистенційній філософії і психології. Сутність людини в цій парадигмальній системі трактується як «існування-людини-в-світі». Світ тут – це просторово-часовий континуум особистісного становлення. Це не простір в його фізичному розумінні. Це, скоріше, час

існування – становлення єдиної субстанції (Я в світі, світ мені, Я-це і є Світ, а Світ – це просто моє життя). З цього випливає, що світ – це є відносини людини. Людина не відображає, а інтерпретує, і не присвоює світ, вона його формує. Як пише з цього приводу Р.Мей, «Світ – це структура значимих відношень, в яких існує людина, і в створенні яких вона приймає участь»[4,167] В цьому смислі відносини людини – це просто відносини з іншим світом, тобто з іншою людиною, яка теж є світ. Отже, ставиться питання про взаємодію людини з Іншими. Таким чином, світ людини – це відображені, трансформовані світи інших людей. Екзистенційна традиція виділяє три форми світу: «світ Я», «світ Іншого», «світ відносин Я і Інший»

Аналогічну думку можна бачити у багатьох прибічників екзистенціалізму. Так, Ж.- П. Сартр в своїй монографії «Буття і ніщо»(1949) говорить про три форми людського буття: «буття в собі», «буття для себе» і «буття з іншим». Людське життя отримує смисл тільки тоді, коли воно відбувається «перед лицем Іншого». Вплив Іншого стимулює розвиток соціальних властивостей, які притаманні тільки людині. Взагалі, згідно Сартру і його однодумцям, вплив Іншого – найголовніший фактор розвитку особистості.

В роботах сучасних вітчизняних психологів спостерігається тенденція розширення меж життєвих відносин, які входять в структуру категорії «Світ» (відносини людини з природою, культурою), що дозволяє розширити межі уявлень про соціалізацію як в явище, що пов'язане зі взаємодією людини і світу. Людина, відображаючи який-небудь об'єкт, надає йому якогось статусу з його суб'єктивною значимістю. Як пише Л.Я.Дорфман, «життєвий світ – це не тільки світ, в якому живе людина, але й людина, яка створює свій життєвий світ. За таких життєвих установок життєвий світ слід розуміти як взаємовідношення і взаємодію людини і світу, причому детерміновані і людиною і світом.»[2,310]. Ф.Є.Василюк, використовуючи поняття життєвого світу, доводить, що головна особливість життєвого світу полягає в тім, що його завжди віднесено суб'єктові, всі його елементи співвідносяться з

цілеспрямованою діяльністю суб'єкта. Отже, життєвий світ людини – це її суб'єктивний світ. Свою онтологію “життєвого світу» Ф.Є.Василюк протиставляє гносеологічній схемі «суб'єкт-об'єкт», всередині якої вони жорстко протиставляються один одному. Посилаючись на О.М.Леонтьєва, він пише про фундаментальні відмінності предмета і речі: «Предмет – це не просто річ, що лежить ззовні життєвого кола суб'єкта, а річ, що вже включена в буття як необхідний момент цього буття, уже суб'єктивована самим життєвим процесом до всякого спеціального ідеального (пізнавального, орієнтовного, інформаційного тощо) засвоєння її [1, 84-86].

Ланкою, що забезпечує єдність системи «Людина і Світ» є образ Світу. Сприймання будь-якого об'єкту або ситуації, конкретної особи або абстрактної ідеї визначається цілісним образом світу, а цей світ – всім досвідом життя людини в світі, її суспільною практикою. Тому потрібно бачити принципову відмінність між поняттям «світ образів» як окремих чуттєвих вражень, і «образом світу», в якому живе і діє людина. Образ світу є тим постійним і ніколи не зникаючим фоном, на якому виникає будь-яке чуттєве враження і на основі якого останнє тільки-но й може набути статусу складової чуттєвого образу зовнішнього об'єкту. [5,61]. Тим самим образ світу відображає той конкретно-історичний (екологічний, соціальний, культурний) фон, на якому розгортається вся психічна діяльність людини.

Поняття «образ світу» вперше було запропоновано у доповіді О.М.Леонтьєва, яку він зробив у 1975 році в зв'язку з аналізом закономірностей побудови перцептивних образів. Зокрема, він підкреслював, що « в психології проблема сприймання повинна ставитись як проблема побудови у свідомості індивіда багатовимірною образу світу, образу реальності» [3,4].

Образ світу (уявлення про світ) притаманний людині за її родовою сутністю як носію свідомості. Це уявлення не є раціональною конструкцією, а відображає практичну залученість людини у світ і пов'язано з реальними

умовами її суспільного та індивідуального життя. Вмістилищем цього життя, як зауважує Хараш [9, 3], є не замкнений «внутрішньоіндивідуальний простір, а відкритий простір комунікацій і взаємодій між людьми , по відношенню до якого факти «індивідуальної психіки» виявляються підпорядкованими і похідними. У свідомості суб'єкта цей простір взаємодій опосередковується, трансформується через власну систему життєвих смислів, цінностей і ідеалів, норм і правил, що ним приймаються. Соціалізація особистості відбувається у створеному взаємодіючими індивідами комунікативному соціально-психологічному просторі. Інтрапсихічний стан, як внутрішнє, «монадне» (Хараш) життя індивідів детерміновано впливами інших людей. В результаті такої детермінації відбувається перебудова особистості і діяльності суб'єктів взаємодії. Отже, індивідне і надіндивідне людини існують в єдності «комунікативного стану» (Хараш), який детермінується двоїстим способом, і самою взаємодією суб'єктів, і їх готовністю прийняти вплив один одного, причому дуже динамічний, мінливий в ході самого процесу взаємодії . «Комунікативний стан _ - пише Хараш, - це, з одного боку, узагальнений стан готовності до прийому впливів з боку інших людей, який передбачає відповідну глобальну перебудову особистості і діяльності суб'єкта. Іншими словами, це цілісне рецептивне настановлення суб'єкта, змістом якого є очікування спрямованих на нього дій і оцінок. Це, з іншого боку, готовність до комунікативного впливу – налаштованість на дії і оцінки по відношенню до інших людей, яка визначається рецептивним настановленням суб'єкта і, в свою чергу, її визначає [10 , 33-34].

Хараш стверджує, що комунікативний стан лише частково належить суб'єкту у вигляді настановлення, головні його властивості знаходяться у «біляіндивідуальному просторі». Отже, виникає питання розмежування індивідуальних феноменів і феноменів надіндивідуальних, або групових. Тому життєвий простір людини представлено у свідомості не тільки як відображене і засвоєне, але й як доповнене, а точніше «народжене», створене,

сформоване самим суб'єктом відповідно з його життєвими принципами, цінностями й цілями. Точний термін для позначення зв'язку людини і світу знайшли дослідники «первісної свідомості». Зокрема, Леві-Брюль говорить про «співпричетність» людей природній та соціальній дійсності (наприклад, вираженій у колективних уявленнях архаїчних культур). Співпричетність людини своєму життєвому світу є універсальною, і уявлення світу (образ світу) є основою пізнання світу людиною в філогенезі і онтогенезі. Отже, створення людської реальності, яка існує в єдності суб'єкта і об'єкта, відбувається безпосередньо в людських взаємовідношеннях, у взаємодії «Я» з «Іншими». На цьому важливо наголосити, бо це є принципом дослідження психологічних феноменів, зокрема й свідомості, стороною якої є образна сфера. Аналіз проблеми повинен здійснюватись від зовнішнього об'єктивного світу до образу. Це означає, що будь-яка річ первісно дана об'єктивно – в об'єктивних зв'язках предметного світу; що вона – вторинно представлена в суб'єктивності, чуттєвості людини, і в людській свідомості. Світ поза суб'єктом є амодальним. Сенсорні властивості виявляються лише у взаємодії з людиною, залежать від властивостей реципіруючих органів суб'єкта. В цьому сенсі вони модальні, тобто суб'єктивні. Предметний світ, який розглядається як об'єктні зв'язки є амодальним. Тільки за умови виникнення суб'єкт-суб'єктних зв'язків і взаємодій виникають багатоманітні модальності, які змінюються від одного виду до іншого. Становлення образу світу у людини – це перехід за межі «безпосередньо чуттєвої картинки» Чуттєвість, чуттєва модальність все більш «знеособлюється». З цього потрібно виходити в психологічному дослідженні єдності індивідуального і надіндивідуального у аналізі проблеми становлення особистості у всіх її аспектах.

Проблему єдності індивідуального та надіндивідуального досліджував видатний український філософ В.П.Іванов. Він говорив про те, що спрощеним є висновок відносно того, що у виражених у словесній формі предметних поняттях і категоріях міститься лише уявлення про підмічені людиною схожі

риси і особливості предметів та явищ, які спостерігаються. У дійсності ніхто не може сказати, скільки і яких властивостей з'єднано у змісті такого, наприклад, поняття, як «дерево», як і будь-якого іншого поняття і категорії. Бо зрозуміти – зовсім не означає побачити і помітити дещо особливо-відмінне. Щоб останнє побачити, потрібно уже мати в уявленні те інше, від чого перше відрізняється. Потрібно мати деякий образ світу як внутрішньо розчленованої цілості і помістити в цю сіть явищ новопридбаний предмет, щоб отримати всю його родовидову і індивідуальну специфікацію. Частина пізнається по цілому, одиничне – по загальному, індивід – по роду. Так само образ світу, який створено практикою суспільства і засвоєний індивідами, служить, подібно матриці або монтажній схемі, загальною основою змістовного розпізнавання предметних елементів світу як чарунок у загальній мережі. [5,41].

Введення поняття «образ світу» дозволяє значно розширити коло досліджуваних психічних явищ, які можуть ставати способами практичної орієнтації людини в оточуючому середовищі. В.В.Петухов показує це, зіставляючи функції понять «образ світу» і «когнітивна мапа» (категорія когнітивної психології) як інструментів дослідження образу міста. В понятті «когнітивна мапа» міська місцевість відображається в таких ознаках як райони, шляхи, вузли, грані та інші характеристики місцевості. Ці характеристики є результатом пізнавальної діяльності суб'єкта. Проте задачі, що виникають перед людиною і виконуються нею в місті, можуть бути і чисто практичними, і професійними, і особистісними, пов'язаними з перебудовою мотиваційної сфери. У вирішенні таких задач міська місцевість зі всіма її географічними та іншими характеристиками є і самою собою, і «чимось іншим», тобто полем матеріальної і психічної роботи суб'єкта, застосуванням ним різних засобів уявлення цієї місцевості. Важливим тут є те, що в це уявлення міста включено самого суб'єкта, який вирішує певні задачі. Так, при вирішенні своїх професійних задач робоча мапа одного й

того ж самого міського району буде відрізнятись, наприклад, у листоноші і таксиста. У разі рішення задач особистісних (скажімо, в літературній творчості) відмінності уявлень одного й того ж міста у творах різних письменників визначаються психологічними особливостями мотиваційної, емоційної сфер героїв кожного з них. Зрозуміло, що психічну реальність, яка стоїть за такими уявленнями як «Петербург Достоевського», «булгаківська Москва» можна віднести не до «когнітивних мап», а скоріше – до образів міста, в яких вплетено особистісні особливості суб'єктів - творців цих образів. В образі світу, як зауважував О.М.Леонтьєв, «об'єктивний світ людині відкривається ще в одному вимірі – це «п'ятий квазівимір» - смислове поле, система значень. Факт полягає в тім, що коли я сприймаю предмет, то я сприймаю його не тільки в його просторових вимірах і в часі, але і в його значенні». І далі: «Природа значення не тільки в тілі знака, і не у формальних знакових операціях... Вона – у всій сукупності людської практики, яка в своїх ідеалізованих формах входить у картину світу.»[6,188].

Проблема єдності індивідного та надіндивідного розглядається також в концепції соціальної ідентичності Генрі Теджфела та Джона Тернера, в якій введено три основних концепти: соціальна категоризація, соціальне порівняння і соціальна ідентифікація. Дослідження спрямовано на пошуки первинного фактору, який перетворює прості сукупності людей в соціальні спільноти, або індивідуальних суб'єктів в сукупного соціального суб'єкта. Увагу Г.Теджфела та його колег було зосереджено на процесах міжгрупової взаємодії. Чисельні експерименти показали, що за деяких умов індивіди поведуться на користь групи, в яку вони входять. Піклуючись про групову вигоду, вони можуть наносити собі певний індивідуальний збиток, не дивлячись на повну відсутність будь-якого примушування з боку групи або яку-небудь попередню домовленість. Виникає питання з'ясування тих початкових умов, за яких зароджується групова поведінка. Це питання було вирішено в концепції самокатегоризації Джона Тернера, якою було подолано

індивідуальну парадигму і представлено групи як феномен колективного суб'єкта

Концепція самокатегоризації почала формуватись у 1985 році. На відміну від визначення Г.Теджфелом соціальної ідентичності як аспекта «Я концепції», що виводиться з групового членства і ґрунтується на ньому, нове розуміння соціальної ідентичності впливає безпосередньо із самокатегоризації і розглядається як каузальна база групових процесів.

Самокатегоризація – це, по-перше, сприйняття індивідами своєї ідентичності в будь-якому відношенні один одного, приналежності до однієї, значимої для індивідів категорії і, по-друге, шлях включення індивідів в соціальну структуру суспільства через нові форми міжгрупової взаємодії. Феномен самокатегоризації містить більш глибокий смисл, ніж факт тривіального усвідомлення індивідом своєї схожості з іншими. Самокатегоризація означає, в першу чергу, не схожість між собою індивідів як членів певної групи, а відмінність від всіх людей і соціальних груп. Вона відображає диференціюючі процеси і орієнтується на створення групових меж і міжгрупових відносин. Самокатегоризація – це не чисто когнітивний, пов'язаний з інформацією, процес. Категоризація перетворюється на самокатегоризацію завдяки включенню індивідів у загальне поле активності, що задане конкретними умовами взаємодії. Це загальне поле активності зумовлено соціальними потребами, які тягнуть людину в групу. Як вже відмічалось, потреби, які у ієрархії потреб Маслоу займають вищі щаблі, можуть задовольнятись тільки в соціальних групах за рахунок членства в них.

Концепція самокатегоризації визначає альтернативу великій кількості досліджень, що здійснено в традиціях розглядання групи як соціальної «зцепленості» (Тернер) індивідів. Традиційно факторами формування групи розглядаються такі феномени як згуртованість, колективні зв'язки, соціальний вплив. Вводячи формування соціальної ідентичності в рамки

процесу самокатегоризації, Д Тернер «перевертає» каузальний зв'язок наступним чином: він доводить, що міжгрупова поведінка не є результатом самосприймання, а навпаки – вона є його причиною. Нове розуміння соціальної ідентичності впливає безпосередньо із соціальної категоризації і виглядає як каузальна база групових процесів.

Поділ ідентичності на персональну і соціальну дозволяє обґрунтувати доцільність деперсоналізації і стереотипізації групових членів як основи для категоризації зовнішніх груп. Крім того, стає зрозумілим, що сам процес становлення і реалізації ідентичності особистості є головною умовою її соціалізації і входження в соціальний світ людей. Соціальна ідентичність як сприймання себе членом інгрупи, як такого, хто відрізняється від членів аут групи, знижує сприймання себе як автономного, унікального індивіда. Тобто, процес набуття соціальної ідентичності супроводжується деперсоналізацією особистості. Саме це є передумовою виникнення таких феноменів як згуртованість, етноцентризм, емпатія, взаємовплив тощо. Проте, деперсоналізація – це не втрата індивідуальності і не спрощення її, і може розглядатись як прибавка, а не втрата ідентичності. Вона знаменує перехід до нового, більш адекватного для даної ситуації рівня взаємодії. Як пише І.Р.Сушков, формування соціальної спільноти починається з деперсоналізації, тобто з віднесення індивідами себе до чогось загального, загального поля активності, яке зумовлено загальним контекстом між групою взаємодії [8, 270].

Через соціальну ідентичність в результаті ідентифікації індивіди отримують можливість продовжити вплив своєї особистості далеко за межі фізичного існування людської особи. Соціальна ідентичність, яка виявляється через уніфікацію індивідуальних оцінок, образів і установок, підвищує у індивіда впевненість в їх істинності, мотивує до розповсюдження їх на весь оточуючий світ. Таким чином, через деперсоналізацію (соціальну ідентичність) збагачується індивідуальність особи, яка продовжує себе в

інших. В зв'язку з цим, можна погодитись, що долею народа керують у більшій ступені покоління, що вмерли, ніж ті, що живуть.

ВИСНОВКИ

Проблема взаємозв'язку індивідуального і надіндивідуального у вітчизняній психології розв'язується як зняття суперечності єдиної системи «Людина –Світ». Індивідуальне пов'язано з надіндивідуальним так, що перше зорієнтовано на інтеріндивідну взаємодію, а останнє – залежить від індивідного і виявляється в ньому.

Взаємодію людини і світу визначає параметр значимості. Надаючи об'єктам оточуючого світу значимість і смисл, людина немов би «виносить» частину себе, своєї сутності, своєї суб'єктності за межі себе самої у світ, наділяючи «собою» його об'єкти.

Проблема єдності індивідного та надіндивідного розглядається також в концепції соціальної ідентичності Генрі Теджфела та Джона Тернера. Їх дослідження спрямовано на пошуки первинного фактору, який перетворює прості сукупності людей в соціальні спільноти, або індивідуальних суб'єктів в сукупного соціального суб'єкта. Цим первинним фактором є соціальна ідентичність, яка впливає безпосередньо із соціальної категоризації і виглядає як каузальна база групових процесів.

Процес набуття соціальної ідентичності, який супроводжується деперсоналізацією особистості, розглядається як прибавка, а не втрата індивідуальності. Вона знаменує перехід до нового, більш адекватного для даної ситуації рівня взаємодії, на основі якого з'являються соціальні властивості групи як системного цілого

Література.

1. Василюк Ф.Е. Психология переживаний. М.: Изд-во МГУ.1984.
2. Дорфман Л.Я. Метаиндивидуальный мир. - М.1993.
3. Леонтьев А.Н. Психология образа.–Вестник Моск.Ун-та.Сер.14.Психология.1979.№ 2 С.3-13.
4. Мей Р. Становлення екзистенційної психології//Гуманістичні підходи в

- західній психології ХХ ст..- К., Пульсари.2001.- С.124-164.
5. Мирозозренческа́я культура личности (Философские проблемы формирования).- Киев. Наукова думка. 1086 -295 с.
  6. Петухов В.В. Образ мира и психологическое изучение мышления// Вестник Моск. Ун-та. Сер.14.Психология.1984. № 4 С.13- 21.
  7. Рубинштейн С.Л.Человек и мир. Проблемы общей психологии. М.: Педагогика.1973. С.255-285.
  8. Сушков И.Р.Психологические отношения человека в социальной системе./И.Р.Сушков.–М.: Изд.-во «Институт психологии РАН» 2008.– 612 ие и реальность. М.:1981.
  9. Хараш А.У. Личность, сознание, общение: к обоснованию интересубъективного подхода в исследовании коммуникативных воздействий.// Психолого-педагогические проблемы общения. –М. 1979.
  10. Хараш А.У. «Другой» и его функция в развитии «Я «//Общение и развитие психики. – М. 1988.

Реферат

В статті аналізується актуальна для соціальної психології проблема співвідношення індивідного та надіндивідного в процесі соціалізації особистості. Як відомо, соціалізація є процесом становлення соціальних властивостей, завдяки яким людина стає суб'єктом соціальних відносин. Механізмом цього процесу є взаємодія з іншими людьми.

Соціальне життя будь-якого індивіда відбувається в рамках відносин з іншими, як члена спільноти, що регулюється загальними правилами і нормами. Ця спільнота належить не сукупності суб'єктів, а сукупному суб'єкту, який має систему особливих якостей, що не зводяться до якостей

індивідів, з яких складається сукупний суб'єкт. В зв'язку з цим постає проблема індивідуального і надіндивідуального, їх відособлення і єдності.

Погляди на природу індивідуального і надіндивідуального в історії психології є різними: від ствердження абсолютної автономності цих феноменів до її заперечення, розуміння індивідуального як частки надіндивідуального.

У вітчизняній психології проблема співвідношення людини і світу розроблялась рядом авторів, які обґрунтували принцип, згідно з яким людина і світ вступають у взаємодію, утворюють особливу онтологічну реальність, бо людина «продовжена в світі». Ланкою, що забезпечує єдність системи «Людина і Світ» є образ Світу. Індивідне у людини визначається цілісним образом світу, а цей світ – всім досвідом життя людини в світі, її суспільною практикою. Тому потрібно бачити принципову відмінність між поняттям «світ образів» як окремих чуттєвих вражень, і «образом світу», в якому живе і діє людина. Образ світу є тим постійним і ніколи не зникаючим фоном, на якому розгортається процес соціалізації індивіда .

Проблема єдності індивідного та надіндивідного розглядається також в концепції соціальної ідентичності Генрі Теджфела та Джона Тернера, в якій введено три основних концепти: соціальна категоризація, соціальне порівняння і соціальна ідентифікація. Дослідження спрямовано на пошуки первинного фактору, який перетворює прості сукупності людей в соціальні спільноти, або індивідуальних суб'єктів в сукупного соціального суб'єкта.

Цим первинним фактором є соціальна ідентичність, яка впливає безпосередньо із соціальної категоризації і виглядає як каузальна база групових процесів.

Процес набуття соціальної ідентичності, який супроводжується деперсоналізацією особистості, розглядається як прибавка, а не втрата індивідуальності. Вона знаменує перехід до нового, більш адекватного для

даної ситуації рівня взаємодії, на основі якого з'являються соціальні властивості групи як системного цілого.